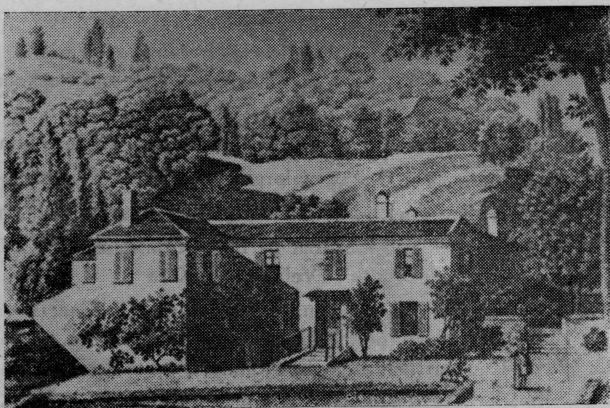

Jedna epizoda iz života J. J. Rousseau-a

Prof. Neva Murvar

Francusko XVIII. stoljeće, *kojemu pripada J. J. Rousseau svojim životom i radom, stoljeće je antireligiozno, kozmopolitsko i kritičko, manje artističko, to je stoljeće rušilac svih vjerovanja, predrasuda i tradicija. Međutim, u tom stoljeću plamtii vatrena vjera u dobrotu čovjeka i bolju budućnost čovječanstva. Književnost postaje sredstvo za propagiranje filozofskih teorija. Dvor nema više literarno-umjetničku ulogu kao u vrijeme Luja XIV., »Kralja sunca«. Saloni postaju svemoćnima i imaju filozofski karakter. Putem salona markize de Lambert, gospođe du Deffand, gospođice de Lespinasse, a osobito putem salona gospođe Geoffrin, buržoaskinje, čiji je salon bio pravo stjecište filozofa-enciklopedista, pisci će izvršiti velik utjecaj na društvo. To je stoljeće genijalnih francuskih duhova — Montesquieua, d'Alemberta, Diderota, Rousseaua i Voltaira, — ali ako promatramo povijest francuske književnosti u krupnim potezima, vidjet ćemo, da se uzdižu iznad svih u tom stoljeću dva različita gorostasa, dva suprotna genija — Voltaire i Rousseau. Voltaire predstavlja vladu razuma, Rousseau — vladu osjećanja. Jedan i drugi najbolje ilustriraju francusko XVIII. stoljeće. »Voltaire je tukao i palio kao munja«, kaže Hercen. »Porušite staru zgradu prijevare«, pozivao je Voltaire. Voltaire je zaista bio »vitriol«, koji je razarao stari poredak, a Rousseau je stvarao novi. Goethe je dobro rekao: »S Voltairom jedan svijet svršava, a s Rousseauom počinje«. To njihovo doba jedno je od najpresudnijih za evoluciju ljudske misli uopće.

Dvorac »Ermitage«

U Francuskoj je ta epoha »sumraka bogova«: kraljeva-apsolutista. Mlado građanstvo i plebejske mase nadiru kao bujica. Feudalizam na umoru čeka da ga vihor revolucije zavrtla i surva u ponor. Luj XV. čovjek odvratna karaktera, čovjek kojim su vladale njegove favoritkinje, osobito markiza de Pompadour, koja je, između ostaloga, uplela Francusku u Sedmogodišnji rat, doveo je zemlju do ruba propasti. Luj XV. bio je svijestan te opasnosti, pa je u jednom svojem svijetlom trenutku, u raspoloženju surova egoizma, uzviknuo cinički: »Après moi le déluge« (Poslije mene potop). Taj će potop naskoro doći. Petnaest godina poslije smrti Luja XV. izbila je Francuska revolucija, koja je odnijela francusko prijestolje. Sjajna plejada francuskih filozofa ne miruje, ona oštri svoja pera. Rousseau, sin skromnog urara iz Švicarske, plebejac, izrazio je gnjev francuskog naroda, koji se gomilao stoljećima. On je bio već zašao u godine, a ne nalazi svoj pravi put. Međutim, iznenada postade slavnim po svojem negativnom odgovoru na pitanje Dijonske akademije »Da li je napredak nauke i umjetnosti doprinio da se poprave ili pokvare naravi?«. Ovaj paradoksnii odgovor »Discours sur les sciences et les arts« (Rasprava o naukama i umjetnosti) donio mu je slavu. To je vatrena teza, gdje se nalazi u kljci cijeli njegov sistem. Rousseau tu dokazuje, da nauka, književnost i umjetnost, društvo i civilizacija kvare čovjeka i povećavaju njegovu moralnu bijedu, i da su pravi dobrotvori čovječanstva bili oni, koji su spalili Aleksandrijsku knjižnicu.

U svojoj drugoj tezi »Discours sur l'inégalité« (Rasprava o nejednakosti), koja je pravi manifest komunističke teorije, Rousseau kaže, da je čovjek, koji je prvi ogradio komadić zemlje i rekao: »Ovo je moje« — bio osnivač društva, i da otud potječe nejednakost među ljudima. Rousseau kaže dalje: »Čovjek, koji bi bio iščupao kolce i zatrpao jarak dovikujući bližnjima: »Ne vjerujte varalici, propast ćete, ako smetnete s uma, da plodovi pripadaju svakom, i da zemlja nije ničija, — bio bi pravi dobrotvor čovječanstva«.

Mi se, međutim, sada ne ćemo upuštati u analizu života i djela ovoga genijalnog francuskog pisca. Iznijet ćemo samo jednu sentimentalnu epizodu iz njegova života, možda njegovu prvu i posljednju veliku ljubav, stvaralačku ljubav, diviniziranu, platonsku erotiku, koja je stvorila njegov roman »Julie ou la Nouvelle Héloïse«.

Za vrijeme svojih studija u Parizu, idući tragom Jean Jacquesa Rousseaua, posjetila sam sva mjesta u okolici Pariza, u kojima je on proveo dio svoga života i napisao svoja glavna djela, pa i roman »Novu Eloizu«. Obišla sam Montmorency, Mont-Louis, Eaubonne, dvorac Chevrette, paviljon Ermitage, Ermanonville, gdje se nalazi njegov prazan grob na Ile des Peupliers (Otoku jablanova) usred ermanonvillskoga parka, koji je danas mjesto književnoga hodočašća. Za vrijeme Konventa preneseni su njegovi posmrtni ostaci iz Ermanonvilla u Panteon (1794), gdje i sada počiva uz Voltaira, svojega najžešćeg neprijatelja.

* * *

Jean Jacques Rousseau, zasićen atmosferom pariskih salona, povukao se na selo. Gospođa d'Epinau ponudi mu paviljon Ermitage u parku do svojega dvorca Chevrette, u blizini šume Montmorencyja, nedaleko Pariza. U ono vrijeme ponosile su se dame iz t. zv. visokoga društva, ako su imale u svojoj sredini kojega znamenitog književnika. Rousseau, koji je bio strastveno zaljubljen u slobodu i prirodu, primi objeručke gostoprimstvo gospođe d'Epinau. Rousseau je bio Švicarac, i njegova ga je moralna konstitucija odvajala od ljudi, a privlačila prirodi. Sam je rekao: »Je suis né avec un amour naturel pour la solitude qui n'a fait qu'augmenter à mesure que j'ai mieux connu les hommes.« (Ja sam rođen s prirodnom ljubavlju prema samoći, koja je u meni rasla to više, što sam bolje upoznao ljude).

I tako se Rousseau početkom travnja 1756. nastani u Ermitageu, zajedno sa svojim psićem i svojom mačkom, sa svojom kućanicom Terezom Le Vasseur, glupom i tvrdoglavom, i njezinom majkom, ženom priprostim i sklonom ogovaranju.

Rousseau je bio melanholičan duh, nesmirena lualica i sanjar, propovijedao je povratak prirodi, i eto ga sada, najedamput, u naručju prirode, u samoći, za kojom je toliko čeznuo. Cijela je priroda u svečanom ruhu dočekala toga neobičnog sanjara. Visibabe i jaglaci tek su bili provirili iz snijega, koji je tu i tamo već kopnio. Pupoljci na drveću počeli su istom izbijati. Slavuj je pjevao u obilježnjem gaju i pozdravljao svojom pjesmom dolazak čudnoga lualice-filozofa. Tko je bio sretniji od Rousseaua! Ta bio je daleko od Pariza, daleko od svojega stana u ulici Grenelle. U dodiru s prirodom taj je osamljeni šetač zapao u zanos. U svojem srcu, međutim, osjećao neizmjernu prazninu i golemu čežnju za intimnom srećom, koja je prirodna svakome čovjeku. Po toj divnoj šumi Montmorency Rousseau krstari sa svojim utvarama, što ga odvaja od realnog života. Njegova pjesnička duša živi u iluzijama, predaje se snovima prošlosti. On se sjeća svojih divnih, čistih ljubavi i nije sretan. U tom trenutku nijedna realna žena nije vladala njegovim mislima. U tom trenutku nije nikakvo ljubavno osjećanje titralo za realnu ženu u njegovu srcu. Iz ovoga duševnog raspoloženja roditelji će se njegovo djelo »Nova Eloiza«.

Iz zanosa za prirodu on će posve iznenada, neočekivano, pasti u drugi, opasniji zanos. Bila je to žena, koju je do toga kobnog dana bio vidio možda dvadesetak puta, a da ta žena nije nikada dotada uzbudila srce velikoga filozofa bilo kakvim osjećanjima. Ta žena, prijateljica gospođe d'Epinau, Sofija d'Houdetot, bila je prva i posljednja velika ljubav toga revolucionarnog genija Francuske XVIII. stoljeća.

Gospođa d'Houdetot živjela je u svojem dvorcu Eaubonnu nedaleko Chevrette i Ermitagea. Njezin muž i

njezin oficijelni ljubavnik Saint-Lambert bili su u vojsci u Vestfaliji. U okviru divne prirode Montmorencyja Rousseau se pričinio gospođa d'Houdetot kao pravo otkrivenje. Nikada mu se nije činila tako obasjana svima dražima kao jednog maglovitog siječanjskog jutra, kad je bila zalutala na putu. Kočija se zaglibala u blatu. Ona siđe s kola, ostavi kočiju i poslugu, izgubi u blatu svoje cipele i stigne, u prostim čizmama, sva poprskana blatom, gestikulirajući i smijući se grohotom, u Ermitage, do osamljenog sanjara, da se malo ogrije i da se presvuče. Tereza Le Vasseur pozajmi joj svoju odjeću. Njezin razdragani smijeh dugo je odzvanjao u njegovu srcu. To je bio početak ljubavnoga romana. Prilikom nekoga drugog posjeta, na proljeće, dok je Rousseau bio utonuo u more svojih ljubavnih sanjarija, obuze ga silna ljubav prema gospođi d'Houdetot. Ta će mu ljubav donijeti mnogo patnji i gorčina, kao i trenutke neizrecive sreće. Ona će ga nadahnuti da napiše roman »Julija ili Nova Eloiza«. Toga je dana gospođa d'Houdetot jahala na konju. Bila je obučena u muško odijelo.

Kakva bijaše ta žena, koja je očarala Rousseaua? Ni najmanje lijepa. Mlada? Relativno. Minulo je njezino prvo proljeće. Po licu tragovi malih boginja. Oči ponešto okrugle i naduvane kao kod kratkovidnih. Sav joj ukras bijaše crna, kovrčasta kosa. To bijaše žena niskoga stasa. Pokreti joj bijahu ljupki. Bila je živahna, koketna, vjetrenjasta. Svirala je na clavecinu, plesala je dobro, a pisala je čak i stihove. Gospođa d'Houdetot privlačila je finoćom svojih osjećanja i svojim ugodnim, veselim duhom, tako da je čovjek zaboravljao na ružnoću njezina tena i njezinih očiju. Jednom riječju, gospođa d'Houdetot posjedovalaše čari duha, što je mnogo više nego sama tjelesna ljepota, pa je time osvajala. Njezine draži nije zamjećivao samo njezin muž.

Što se tiče njezina karaktera, u moralnom je pogledu bila dobra žena, nježna, blage ćudi, dobra duša, uvijek spremna da prašta. Ona je pristajala na šetnje po mjesecini, ali je njezino srce bilo zarobljeno. Nije joj ga zarobio njezin muž, koji je nije volio, kao ni ona njega. Njezino je srce osvojio časnik-pjesnik, markiz Saint-Lambert. Taj se čovjek nije proslavio ni svojom poezijom ni svojom vojničkom hrabrošću, ali se proslavio time, što je velikom Voltairu preoteo gospođu de Châtelet, ženu-spisateljicu i astronoma, koja je uvelike utjecala na Voltaira, koju je Voltaire volio i u koju je vjerovao. Ta žena prevodila je Newtona i slala je Akademiji nauka svoje Memoare. Voltairu bijaše nevjerna, ali će mu ipak ostati uvijek draga prijateljica. Uboga žena nije bila dugoga vijeka. Poslije njezine iznenadne smrti Voltaire je osjećao strašnu prazninu, sve mu je nedostajalo.

Međutim, Jean Jacques Rousseau bijaše pijan od ljubavnoga zanosa za gospođom d'Houdetot. Onoga proljetnoga dana ljubav je bila otrovala njegovo srce. Ta će ljubav baciti Rousseaua u neizrecivi nemir. On je baš tada stvarao u svojem duhu roman. Uskoro će svagdje, na svakom koraku, na svakome mjestu vidjeti samo jedno biće — gospođu d'Houdetot, ukrašenu svim savršenstvima ideala, i ne će više moći da se oslobodi te opsjednutosti. Rousseau će kasnije, u svojim »Ispovijestima«, pisati: »En l'écoutant j'étais saisi d'un fremissement délicieux que je n'avais jamais ressenti auprès de personne.« (Kad sam nju slušao bio sam obuzet nekom divnom strepnjom, kakvu nisam nikada osjetio pred bilo kojom drugom osobom).

Koliko prolivenih suza, koliko patnji, koliko gorčina, ljubavi, prijateljstava, bježanja, koliko tužnih ljubavnih raskida na ljubavnom putu, koji ga je vodio od gospođe

de Warens do Sofije d'Houdetot! Nježna dobrotica gospođe de Warens, gospođe de Larnage i drugih bila ga je naučila da gleda na žene kao na božanska bića, koja su ga vodila do sreće. Kako divni bijahu ti likovi žena!

Prema gospođi de Warens Rousseau je osjećao više sinovske nježnosti nego ljubavi. On je o njoj govorio s poštovanjem i poštovanjem. Prvi ju je put vidio u Annecyju, o Uskrsu, na crkvenome pragu. Zvona su bružala. Taj lirski dekor i dramatičnost situacije uzbudiše poetsku dušu toga velikog umjetnika. Jean Jacques Rousseau je htio u zlato da salije to mjesto. Tako je taj genij zabilježio u svojim »Ispovijestima«. Ljubav prema gospođi d'Houdetot sva ga je preobrazila, pretvarala ga u ekstatično biće.

Rousseauu bijaše tada četrdeset i pet godina, a bio je veliko, naivno dijete u stvarima ljubavi. Ovaj genijalni čovjek bio je sačuvao moralno zdravlje svojih čuvstava, te bijaše sav uznemiren vidjevši se, u svojim mislima, u ljubavnom trokutu. On dršće od stida i moli gospođu d'Houdetot, da mu oprostí to njegovo uzbuđenje. Ta žena, kojoj je laskala ljubav slavna čovjeka, smatrala je, međutim, njegovo udvaranje neopasnim. Protekla su tako četiri mjeseca. Šuma Montmorency bijaše mjesto njihovih tajnih sastanaka. Rousseau ju je čekao gotovo svakoga dana, kao zaljubljeni mladić, pod krošnjatim drvećem. Ma da se viđaju svaki dan, Rousseau joj piše ljubavna pisma i sakriva ih u duplja starih kestena. Pisamca bijahu napisana drhtavom rukom. Ona ih čita kao u nekom bunilu i predaje se zanosu. Gospođa d'Houdetot nije, međutim, prestala da voli Saint-Lamberta. Voljela ga je punih pedeset

godina, naravno, na svoj način, i bila mu je »vjerna u nevjernosti«.

Ljubav Jean Jacquesa Rousseaua prema gospođi d'Houdetot svodila se na nježne razgovore, uzdahe i suze. Rousseau je sam rekao: »Je l'aimais trop pour vouloir la posséder«. (I suviše sam je volio, da bih je bio mogao poželjeti). Njegove ljubavne čežnje su ga vodile do njezina dvorca u Eaubonnu. Jedne su večeri šetali ondje po parku. Stigoše do nekoga šumarka. Tu su sjeli na klupu, jedno kraj drugoga, pod rascvalim bagremom. Mjesečina je proispala na njih svoju bijelu, čeznutljivu tugu. Poslije dva sata nježnih razgovora oboje je plakalo i uzdisalo. I to bijaše sve.

Gospođe d'Houdetot silno se dojmila platonska ljubav velikog filozofa, pa je uskliknula: »Non, jamais homme ne fut si aimable et jamais amant n'aima comme vous!« (Ne, nikada nitko nije bio tako ljubak, i nikada ljubavnik nije volio kao vi!) Rousseau će kasnije, sjećajući se te ljubavi, smatrati taj doživljaj vrhuncom svoje sreće.

Takva neobična situacija nije mogla dugo trajati. Gospođa d'Epina, uvrijeđena obavijesti Grimma, svojega intimnog prijatelja, a on Saint-Lamberta. Po salonima i u intelektualnim krugovima Pariza pripovijedalo se naveliko o toj ljubavi. Zanimalo ih je najviše, do kojega je stupnja gospođa d'Houdetot nevjerna Saint-Lambertu. Primivši obavijest o svemu, Saint-Lambert dohrli iz Vestfalije u Eaubonne. Prvi susret ljubavnika bijaše više nego buran. Gospođa d'Houdetot imala je nekoliko dana oči crvene od plača. Nesuglasice između ljubavnika brzo su iščezle, jer je gospođa d'Houdetot bila zaista »vjerna u nevjernosti« Saint-Lambertu. Saint-Lambert je otputovao potpuno umiren, te stiže, sretan, u svoju regimentu. I u ovom ljubavnom dvoboju s Rousseauom, zbog gospođe d'Houdetot, kao i prije s Voltairom, zbog gospođe de Châtelet, odnijet će Saint-Lambert, markiz, časnik i pjesnik, ljubavnu pobjedu nad filozofima nad najvećim duhovima svojega vremena.

Napokon je moralo doći do raskida između Rousseaua i gospođe d'Houdetot. Rousseau bijaše satrven od bola. Samo rad mogao ga je smiriti za trenutak. Bio je svijestan, da ga Sofija d'Houdetot ne voli, premda mu je dopuštala, da je obožava. Rousseau, jedan od najslavnijih genija Francuske XVIII. stoljeća, nalazio je sreću u svojoj neizmjerljivoj ljubavnoj patnji. Zbog gospođe d'Houdetot Rousseau postaje žrtvom spleta. Tako se zavadi s gospođom d'Epina, s Grimmom, Diderotom, Saint-Lambertom. Zbog spleta i svađa naglo napusti Ermitage. Bila je oštra i opora zima. Rousseau se seli u Mont-Louis, također u okolicu Montmorencyja. I poslije raskida Rousseau piše gospođi d'Houdetot očajna pisma govoreći jezikom Goetheova »Werthera«, Lamartinova »Jezera« i Mussetovih »Noći«. On tako stvara poeziju sjećanja, koju će kasnije razvijati pjesnici romantizma. U jednom pismu kaže joj: »Rappelle-toi, rappelle-toi, Sophie, ce soir qui jamais ne sortira de ma mémoire, cette invisible flamme, dont je reçus une vie plus précieuse que la première«. (Sjećaj se, sjećaj se, Sofijo, one večeri, koju ne ću nikada zaboraviti. Sjećaj se onoga nevidljivog plamena, koji je moj život učinio dragocijenijim nego što je bio prije). Ovako govori preteča romantizma.

Nikada više nije Rousseau osjetio takvu sreću, niti mu je nemirna duša našla pokoj. Od toga vremena vida Rousseau gospođu d'Houdetot veoma rijetko, ali je u duhu vidi svagdje po šumi Montmorencyja, po parkovima, po stazama i puteljcima, gdje je utisnuta njezina draga slika. U

Jean Jacques Rousseau

jednom joj pismu piše: »Tout est changé hormis mon coeur«. (Sve se izmijenilo osim mogega srca).

Iako su ga slomile ljubavne patnje, spletke i slavne svade s Volteirom i s krugom filozofa-enciklopedista, ipak su te godine, provedene u tišini u okolici Montmorencyja, (od 1756—1762), bile godine njegova plodnog književnog stvaranja. Tu je napisao roman »La Nouvelle Héloïse« (1760), »Le Contrat social« (Društveni ugovor) (1761), jednu od knjiga, koje su najviše utjecale na stvaranje Francuske revolucije. »Društveni ugovor« bijaše evanđelje i katekizam revolucionara, koji su tu knjigu nosili u džepu i znali je napamet. A i Montanarski ustav samo je Društveni ugovor stavljen u paragrafe. U tišini Montmorencyja Rousseau je napisao i svoje pedagoško djelo »Emile« (1762).

U romanu »Julie ou la Nouvelle Héloïse« Rousseau iznosi u obliku pisama svoje misli o reformi obitelji. On je tim romanom izvršio golem utjecaj na učvršćivanje obiteljskih veza, na obnavljanje obiteljskog morala u Francuskoj, koji je prije Revolucije bio prilično uzdrman, pa je francuskoj obitelji prijetilo moralno raspadanje. U »Novoj Eloizi« Rousseau je dao lik savršene supruge i majke. Stvorio je ideal žene, koji se tražio u onoj razvratnoj epohi, i za kojom je težilo ljudsko srce. Divne stranice toga romana nadahnute su izravno ličnošću gospođe d'Houdetot. Po salonima u Parizu strastveno su se prepisivali ulomci romana. Osobito su se uzbuđivale žene. One su plakale nad čistoćom osjećanja Julije ili Nove Eloize, nad njezinom sudbinom, nad moralnom ljepotom, koja obasjava cijeli roman. Mnoga je od njih u Novoj Eloizi vidjela sebe.

Trideset i pet godina poslije smrti Jeana Jacquesa Rousseaua umrla je Sofija d'Houdetot (1813), u dubokoj starosti, potpuno zaboravljena. Nova generacija, novo društvo nije se više obaziralo na nju. Gospođa d'Houdetot vrijedna je sjećanja, jer je ona u životu toga velikog čovjeka bila njegova prva i posljednja velika ljubav, jer je ona bila njegovo nadahnuće pri pisanju romana »Nova Eloiza«.

Djelo je štampano u Holandiji. Prvo izdanje prodano je za tri dana. Slava je Rousseauova rasla. Rousseau je u Mont-Louisu primao svaki dan po svežanj pisama. Valovi oduševljenja dopirahu do njega. Mnogobrojni posjetioci dolazili su svaki dan iz Pariza, da genijalnom osamljeniku iskažu svoje poštovanje i divljenje. Od prvoga izdanja do kraja XVIII. stoljeća (od 1761—1700), u nepunih četrdeset godina, roman je doživio sedamdeset i dva izdanja. I u Parizu i po francuskoj provinciji ljudi su se otimali za primjerke.

Izvrzne stranice »Julije ili Nove Eloize« napisane su pjesničkom prozom. Tu se nalaze svi oni pjesnički elementi, sve ono, što će postati karakteristično za poeziju romantizma. Chateaubriand, Lamartine, madame de Staël, George Sand, Musset i drugi romantičari, svi su oni »ru-soisti«, svi oni proizlaze iz njegove pjesničke proze.

Ovaj genijalni francuski pisac, filozof, tvorac velikih djela, društveni reformator, pedagog, romanopisac i muzičar, jedan od idejnih tvoraca Francuske revolucije, čovjek, koji je propovijedao misao suvereniteta naroda, ta čestita i poštena duša, taj glasnik socijalizma i komunizma, bijaše veoma nespretna i naivna u ljubavi.